

معرفیهای اجمالی

محمد علی مهدوی راد

دروس فی الفقه المقارن

آية الله الشيخ محمد ابراهيم الجنتی . (قم، مجمع الشهد
الصدر، ۱۴۱۱). ۵۸۲ ص، وزیری.

فقه مقارن و یا به تعبیر دیگر فقه تطبیقی که عهده دار نقد و مقایسه فتاوی فقیهان مذاهب مختلف است، از پیشینه بسیار کهنی برخوردار است. در این گونه بررسیها، برتری آراء روشن می شود و تأثیر و تأثرهای دیدگاهها بازشناسی می گردد. مضافاً اینکه تطور بحثها و چگونگی فرازها و فرودهای پژوهشها به دست می آید و از راه شناخت دقیق دیدگاهها، تقرب مذاهب میسر می شود. مؤلف محترم، کتاب را با مقدمه ای کوتاه درباره فقه مقارن و اهمیت آن آغاز کرده و بر مبنای متون فقهی بحث را پی گرفته است.

مؤلف در آغاز کتاب مقدمه ای نگاشته اند و در ضمن آن از اهمیت بحث و نقش موضوع مورد گفتگو در زندگانی انسان و مسائلی دیگر، از دیدگاههای مختلف به اجمال سخن گفته اند. آنگاه وارد بحث فقهی شده اند؛ مثلاً در کتاب الزکاة، پیش از بحث فقهی، این عناوین آمده است: معنی الزکاة فی اللغة، وجه تسمیة الزکاة بها، الزکاة حق للفقراء فی مال الأغنیاء، فائدة الزکاة، وجوب الزکاة، زمان تشریح الزکاة، ثبوت الزکاة فی جمیع الأديان.

کتاب حاضر بر سه بخش تقسیم شده است: عبادات، احوال شخصی، معاملات. در گزارش آراء، به متون مهم و کهن مذاهب تکیه شده و دلایل و مستندات آنان به اختصار آمده است. در تهافت آراء یک مذهب، به روایت مستقیم و یا کهنترین منبع استناد شده است. همچنین در گزارش آراء، به عرضه مذاهب معروف بسته نشده است؛ بلکه آراء فقههای دیگری مانند حسن بن یسار بصری، سفیان بن سعید ثوری، اسحاق بن راهویه، داود بن علی الاصفهانی و ... نیز آمده است. (ص ۶-۷)

کتاب مزبور به عنوان متن درسی حوزه در مستوی درسی «سطح» تنظیم شده است. از این روی به گزارش آراء و

محققان، نویسندگان، مترجمان، ناشران و مراکز تحقیقی که مایلند آثارشان در بخش «تازه های نگارش و نشر» معرفی شود، یک نسخه از هر اثر تازه خود را به دفتر مجله بفرستند.

مستندات آنها و در موارد بسیار معدودی به نقد و بررسی آنان پرداخته شده است. مؤلف بزرگوار در پی آنند که فقه مقارن را با تفصیلی درخور و نقد و بررسیهای فقیهانه در مجلدات متعددی عرضه کنند که بی گمان بسیار سودمند خواهد بود. این مجلد از کتاب الطهارة می آغازد و با مباحث کتاب الحج پایان می پذیرد.

الغیبة

شیخ الطائفة ابي جعفر محمد بن الحسن الطوسی . تحقیق
عبادالله الطهرانی و هلی احمد ناصح . (قم، مؤسسة المعارف
الإسلامیة، ۱۴۱۱). ۵۷۰ ص، وزیری.

موضوع غیبت حضرت مهدی - ع - در روایات بسیاری از پیامبر - ص - و ائمه معصومین - ع - آمده است. طرح این مسأله از زمان پیامبر، زمینه به وجود آمدن نگرشهای گونه گون در این باره بوده و در تاریخ اسلام، جریانهای بسیاری - با توجه به ذهنیتی که این روایات به بار آورده بود - مسأله غیبت را مطرح کرده و از آن بهره گرفته اند. سالهای آغازین زندگانی حضرت ولی عصر - ع - و دوران غیبت صغرا و آغازین سالهای غیبت کبرا، از جمله بحثهای مهم و حساس مسأله غیبت و چگونگی آن بوده است. نگاشته های آن روزگاران نشان دهنده این است که مردم در تحیر و سرگردانی بوده و راه به جایی نمی سپردند؛ و بدین سان فرقه ها، نحله ها و جریانهای مختلف به وجود آمد. (معرفة الحدیث، ص ۹۶-۹۰؛ یادنامه شیخ طوسی، ج ۱، ص ۲۸۷، مقاله کتاب غیبت شیخ طوسی و سیر تاریخی مسأله غیبت امام.)

دوران شیخ الطائفة، روزگار التهاب بحثهای کلامی و عقیدتی بود و بغداد، مرکز گرایشهای گوناگون. شیخ طوسی از جایگاه بلند مدافع مکتب و با اشراف بر فرهنگها و جریانهای فکری، با بیان و بیان از حق حراست می کرد و به دفاع از اندیشه های شیعی می پرداخت. کتاب «الغیبة» در تداوم این جهاد فکری و کوشش عظیم شیخ پدید آمده است. این کتاب،

چنان دیگر آثار آن بزرگوار، تنظیمی نیکو دارد و استواری و ژرفایی از ویژگیهای برجسته آن است. شیخ طوسی بحث را از غیبت می آغازد و با دلایل محکم، وجود امام دوازدهم را اثبات می کند و آنگاه به شبهات و عقاید فرقه های مختلف می پردازد و در پرتو درایتی عظیم به عقاید آنان خط بطلان می کشد. در فصل دوم، سخن از ولایت امام -ع- است و در فصل سوم، سخن از روایت حضرت ولی عصر -ع- است و نیکبختانی که توفیق دیدار آن «خورشید مغرب» را داشته اند. در فصلهای بعدی از معجزات آن بزرگوار، دلایل تأخیر ظهور، سفیران امام و عمر امام -ع- و برخی صفات و سیره آن حضرت سخن رفته است.

الغیبة، نخستین بار در تبریز و به سال ۱۳۲۳ به چاپ سنگی نشر یافت. چاپ حروفی آن در نجف اشرف منتشر شد و سپس به صورت افست بارها منتشر گردید. این چاپ افزون بر تحریفها و تصحیفها، اشادگیهایی نیز دارد. اما محققان این چاپ، کتاب را بر اساس چهار نسخه خطی و دو نسخه چاپی یاد شده، مقابله و تصحیح کرده اند و در پانوشتها، افزون بر ضبط اختلاف نسخه ها و تخریج مصادر و یافتن و عرضه کردن روایات همگون متنی از منابع دیگر، واژه های مبهم را توضیح داده و برخی رجال اسناد را توضیح داده اند. فهرستهای بسیار کارآمد و سودمند نیز از مزایای قابل توجه کتاب است. همت محققان کتاب را می ستاییم و ترفیق مؤسسه سختکوش معارف اسلامی را که پس از مجموعه بی نظیر و عظیم معجم احادیث الإمام المهدی -عج، این اثر گرانسنگ را با هیتی چشم نواز و ارزنده منتشر ساخت، از خداوند خواهانیم.

دراسات فی ولایة الفقیه و فقه الدولة الإسلامية
سماحة الفقیه المجاهد آیت الله العظمی المتطری. (قم، دارالفکر، ۱۴۱۱ق). ج ۶، ۵۶۰ ص، وزیری.

با انتشار این جلد، مجموعه عظیم ولایة الفقیه پایان می یابد؛ و بدین سان گسترده ترین و شاملترین کتاب فقهی حکومتی در فقه اسلامی سامان یافته است. از مجلدات پیشین و محتوای آنها در جایگاهی سخن رفته است.

این جلد، ادامه بحثهای باب هشتم است: منابع مالی حکومت اسلامی. بحث آن با تفسیر و تبیین آیه انفال می آغازد و آنگاه عنوان و مصادیق انفال در پرتو درایتی فقیهانه و تبعی شایان تقدیر با اشراف بر منابع فقهی، تفسیری و حدیثی فریقین - چنانکه شیوه مؤلف در سراسر کتاب بوده است - عرضه

می شود. سپس درباره حکم انفال و چگونگی تملک آن، بویژه در زمان غیبت، به تفصیل سخن رفته است. در پایان این فصل، بحثی کوتاه درباره «احیاء» و «تحجیر» به دست داده شده است. گویا این مباحث در اینجا به اختصار نهاده شده؛ اما تفصیل آن به کتاب «خمس» مؤلف ارجاع شده است.

فصل ششم کتاب مزبور عهده دار بحث از مالیات است و در آن بدین سؤال جدی پاسخ داده شده است: آیا دولت اسلامی افزون بر آنچه در روایات فقه آمده است مانند، خمس، زکاة، انفال و... می تواند مالیاتهایی وضع کند یا نه؟ در این فصل، به بحث یادشده اجمالاً رسیدگی شده و پیوند آن با مسأله ای در فقه با عنوان «عشر» بیان گردیده و آنک با تکیه بر مبانی و اصولی که در بحثهای پایه ای کتاب درباره منابع دولت اسلامی آمده، به سؤال یادشده پاسخ مثبت داده شده است.

پایان بخش کتاب، متن مصحح و دقیق عهدنامه مالک اشتر است با بحثی در سند آن. فهرستهای کتاب نیز یاد کردنی است: ابتدا فهرست اجمالی ابواب و فصول مجلدات چهارگانه کتاب آمده است و آنگاه به ترتیب الفباء، فهرست تفصیلی موضوعات آمده که خوانندگان و محققان را سردمند تواند بود. سپس مصادر تحقیق آمده که نشان می دهد دامنه تنوع وسیع بوده است. مؤلف بزرگوار برای سامان دادن به این کتاب، در حد امکان به تمام منابع فریقین - از کهنترین آنها تا تازه ترینشان - مراجعه کرده و بدین سان، کتابی مستند، عظیم، راهنما، پدید آورده است. فهرست اعلام، جایها، قبایل، مذاهب و حادثه ها و زمانها پایان بخش کتاب است.

از روزی که حضرت امام خمینی -رضوان الله تعالی علیه - این بازگرداننده عزت مصلوب امت اسلامی - در محیط یخزده و تاریکزار آن روز، طرح حکومت اسلامی را با فریاد رسا و کوبنده مطرح ساخت و نداد که:

اسلام را عرضه بدارید و در عرضه آن به مردم نظیر عاشورا به وجود بیاورید... (ولایت فقیه، ص ۱۸۱)، آن بزرگوار و یاران و رهروان گرانقدرش آن را بسنده نمی دانستند و برای طرح گسترده فقه حکومتی با اشراف بر اندیشه های متفکران مسلمان معاصر چشم انداز گسترده را در پیشدید داشتند. حضرت امام -رضوان الله تعالی علیه - در ضمن آن بحثها فرموده اند:

ما اصل موضوع را طرح کردیم، لازم است نسل حاضر و نسلهای آینده در اطراف آن بحث و فکر نمایند و راه به دست آوردن آن را پیدا کنند (نهضت امام خمینی، ج ۲، ص ۵۱۴ و

نیز بنگرید به ص ۵۲۲ نسامه مرحوم آیت الله ربانی شیرازی به عنوان پیشنهاد بر چگونگی بحث ولایت فقیه، بسیار خواندنی و شایان تعمق است).

اینک سپاس خدای را که جامعه اسلامی و حوزویان اثری ماندنی و شامل را در ققه حکومتی پیش روی دارند. اما یادکردنی است که هنوز بسیاری از بحثها مخصوصاً در مبانی حکومت جای گفتگو دارد که امید است در فضایی علمی و آکنده از انصاف علمی و متش پژوهشی پی گیری شود.

مبادی ما بعدالطبیعی علوم نوین

ادوین آرتور برت. ترجمه عبدالکریم سروش. (چاپ اول: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۹). ۲۳۵ ص، وزیری.

کتاب یاد شده اثری کم مانند در فلسفه علم (علم شناسی) است که در آن به مبادی ما بعدالطبیعی علوم جدید به تفصیل و با نگرشی عالمانه پرداخته شده است. مقصود نویسنده از «ما بعدالطبیعی»، کلیه مقدمات و عناصری است که گویا اینک خود از جنس علم تجربی نبوده اند؛ اما در پیدایش و رشد آن سخت مؤثر بوده اند.

دانستن تاریخ تألیف این اثر به اهمیت آن می افزاید و جسوری نویسنده و خطر کردن او را در روزگار خویش می نمایاند. کتاب مزبور در سالهای ۱۹۲۰ - ۱۹۳۰ نگاشته شده است. منتهای منطقی با پیشتر، «مقولات (ما بعدالطبیعی)» را به تمسخر می گرفتند و مسائل آن را نه باطنی - که جای دفاع از آن باشد - بلکه، یاره و چرند می دانستند که قابلیت نقد و نقض ندارد، و باید یکسره به دور افکنده شود. از این رو توجه بلیغ نویسنده در این کتاب به مکاتبات مسائل ما بعدالطبیعی و نشان دادن نقش مهم و نادیده گرفته شده آن در علوم جدید، بسیار راهگشا و سودمند است. وی در این اثر با تبیین دقیق آراء پیشقراولان علوم جدید (کپرنیک و کپلر، گالیله، دکارت، فلاسفه بریتانیا در قرن هفدهم، گیلبرت و بویل، و از همه مهمتر نیوتن)، به تأثیر مبادی ما بعدالطبیعی در آراء آنها اشاره کرده و در هم تنیدگی و پیوند وثیق این مبادی و علم جدید را نشان داده است.

در این مختصر، مجال پرداختن بیشتر به مسائل این کتاب نیست. نویسنده در فصل اول کتاب، عالمانه نشان داده است که در سراسر کتاب از چه سخن گفته و چه راهی را پیموده

است. مترجم نیز در مقدمه، به تفصیل عهده دار بررسی سیر فلسفه علم تا زمان حاضر شده و اوصاف هر دوره را هوشمندانه بر شمرده و به مطاوی کتاب نیز اشاره کرده است. مقدمه مفصل و مهم مترجم اگر بسط بیشتر می یافت، شبیه مقدمه ابن خلدون! در گستردگی و اهمیت می شد و جناب دکتر سروش که سالها در تاریخ و فلسفه علم تحقیق و توغل کرده، چنان باریک بینانه و راهنمایانه به سیر تطور فلسفه علم در مقدمه کتاب پرداخته که خواننده از رهگذر آن می تواند دقیقاً کلیاتی از آن را به دست آورد.

دریغاً که این کتاب، زودتر از این به جامعه فارسی برگردانده نشده بود. اگر پوزیتیویستها در غرب، مباحث ما بعدالطبیعی را یاره و چرند می شمردند، در دهه های گذشته نیز سیانتیستیهای کشور ما، دین را هوو و لولوی علم می پنداشتند و رسالتشان را در این می دانستند که دامن علم را از وجود دین پاک کنند! از این رو کتاب حاضر اگر زودتر از این در دسترس خواننده فارسی زبان قرار می گرفت، فضای مه آلود علمی کشور ما در چنبره بدگویی به دین قرار نمی گرفت. باز هم توجه می دهیم که اهمیت کتاب حاضر بیشتر از آن روست که نویسنده سهم عظیم و نادیده گرفته عناصر و مبادی ما بعدالطبیعی را در علوم جدید و تجربی نشان داده و در نهایت، دین را به کرسی نشانده و حق آن را ستانده است.

حسن انتخاب دانشمند نادر الممال جناب دکتر سروش، در برگرداندن کتاب حاضر و عرق دینی او، ستودنی و مشکور است. امید است این کتاب دیده گشا و غفلت زدا، مفتونان علم را دیده گشاید و غفلت زداید.

لغتنامه قرآن کریم

با استفاده کلی از معجم الفاظ القرآن الکریم گردآوری محمود عادل. (تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۹). ج ۱: ۱-ج، ۵۹۲ ص، وزیری.

در میان علوم قرآن و آثار مدون آن، تدوین واژه نامه ها و فرهنگهای قرآنی با عنوانهای «مفردات القرآن» «معانی القرآن»، «غرایب القرآن» و... از پیشینه کهنی برخوردار است. در سده های اخیر که پژوهشهای قرآنی ابعاد گسترده تری یافته، آثار سامان یافته در این زمینه نیز از گستره شایان توجهی بهره مند شده است. (ر. ک: مجله رساله القرآن، شماره سوم، مقاله غریب القرآن: قائمه بلیوغرافیة). در سال ۱۳۶۰، معجم اللغة العربیة در مصر، تصمیم گرفت که فرهنگی روزآمد و

دقیق، ویژه و ویژه های قرآنی فراهم آورد. پس از بررسیهای فراوان و تنظیم آیین نامه نویسی، با شرکت تنی چند از استادان و مفسران، بالأخره فرهنگ دو جلدی «معجم الفاظ القرآن الکریم» تدوین و نشر یافت. این معجم از کارآمدترین و دقیقترین فرهنگهای قرآنی است. آهنگ مؤلفان، سامان دادن لغتنامه ای قرآنی بوده است برای تفسیر و توضیح واژه ها؛ ولی عملاً اثر کارآمد و ارزشمندی است در یافتن آیات مورد نظر با توجه به یکی از کلمات آیات. در این فرهنگ، ابتدا کلمه ای می آید و آنگاه شکل‌های گوناگون استعمال شده آن در قرآن. سپس با توضیح و تفصیل واژه ها و نشان دادن مواضع آنها در قرآن، تعداد استعمال آنها نیز مشخص می گردد. کتاب مزبور بسیار روشمند و دقیق تنظیم شده است و شیوه تنظیم و روش بهره گیری از آن را مؤلفان در مقدمه آورده اند. (ج ۱، ص ۱-۲، لغتنامه، ص ۱۲-۱۳).

آقای محمود عادل به ترجمه، تحقیق و تکمیل این اثر گرانقدر پرداخته است که اینک جلد اول آن به همت دفتر نشر فرهنگ اسلامی (حاوی حرف ا-ج) منتشر شده است. متن عربی معجم یاد شده، ناقد اعلام وارده شده در قرآن کریم است. آقای محمود عادل با بهره گیری از کتاب «معجم الألفاظ و الأعلام القرآنیة» (نگاشته محمد اسماعیل ابراهیم) و تورات و برخی تفاسیر و منابع دیگر به تکمیل آن پرداخته اند. همچنین اعلامی که در قرآن نیامده است و به مناسبتی در متن فرهنگ یادشده، در پانوشتها توضیح داده شده است.

برای بهره رسانی بیشتر و نیز تنوع کتاب، نقشه های جغرافیایی و تصاویر تاریخی نیز ضمیمه آن شده است. کتاب بر روی هم تنظیمی نیکو یافته و شکل ظاهری آن نیز چشم نواز و ستودنی است. جای فرهنگی بدین سان دقیق و کارآمد در ادبیات فارسی خالی بود. امید است با نشر سریع مجلدات دیگر، جستجوگران معارف قرآنی مجموعه ای سودمند برای آشنایی هر چه بیشتر با کتاب خداوند در اختیار داشته باشند.

مجموعه مقالات خلیج فارس

مرکز مطالعات خلیج فارس. (تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه، ۱۳۶۹).
ص ۹۷۶، وزیری.

خلیج فارس، منطقه ای است جغرافیایی که از زمانهای بسیار دور با این عنوان شناخته شده است. اکنون این منطقه به عنوان مهمترین منطقه خاورمیانه در مرکز توجه جهانیان است. خلیج

فارس با شبکه وسیع فرهنگی و انسانی و با زمینه های گونه گونه اجتماعی، قومی و مذهبی، نشان از پیشینه ای هزاران ساله دارد. این منطقه به جهاتی گونه گونه همواره مورد توجه و طمع کشورهای قدرتمند و استثمارگر جهان بوده و بارهای بار مورد هجوم آزمندان تاریخ قرار گرفته و از این روی حوادث شگرفی را در سینه دارد. از این رو، شناخت و شناساندن آن از جهات بسیاری شایان توجه و ضروری است.

خوشبختانه، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی که در عمر کوتاه خود ثمرات بزرگ و گرانقدری بر جای نهاده است، با تأسیس مرکز مطالعات خلیج فارس، توجه شایسته ای را به این منطقه عظیم مبذول داشته و آثار گرانقدری در جهت شناسایی و شناساندن آن منتشر کرده است.

تمام مقالات کتاب به همت متخصصان و متفکران آشنا به مسائل خلیج فارس نگاشته شده است. کتاب را مقاله ای با عنوان «خلیج فارس در روزگار باستان» می آغازد که عهده دار ارائه چهره خلیج فارس در روزگار باستان است. در مقالات دیگر کتاب از نام خلیج فارس، از کهنترین روزگاران تاکنون، تاریخ دوهزار و پانصد ساله آن، آثار باستانی خلیج فارس، جغرافیای تاریخ آن، دریانوردی خلیج و پیشینه آن و زبانهای محلی و فولکور خلیج فارس سخن رفته است. اوضاع اجتماعی خلیج فارس، جزایر آن، بنادر ایران در خلیج فارس، سرزمین بحرین خلیج فارس در زمان صفویه، مسقط و بستگیهای تاریخی آن با ایران، از مباحث دیگر کتاب است.

اسناد فارسی، عربی و ترکی در آرشیو ملی پرتغال درباره هر موز و خلیج فارس، روابط ایران با حکومت مستقل نجد و کشور عراق از دیدگاه فرهنگ و تمدن - که رنگ ایرانی دارد و نه عربی - نیز از مقالات خواندنی کتاب است.

تمام مقالات کتاب، پژوهشگرانه و تحلیلی و مستند نگاشته شده است. همت بلند دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی را می ستاییم و به دست اندرکاران و ارائه دهندگان این مجموعه گرانقدر دست مرزاد می گوئیم.

مقباس الهدایة فی علم الدرایة

العلامة الفقیه والرجالی الکبیر الشیخ عبداللہ المامقانی. تحقیق محمد رضا المامقانی. (قم، مؤسسه آل البیت لإحیاء التراث، ۱۴۱۱). ج ۴، ص ۲۲۹ + ۴۲۷ + ۳۴۸، ص، وزیری.

درایة الحدیث، و یا «مصطلح الحدیث» که عهده دار بحث از

سند حدیث و متن آن و چگونگی فراگرفتن و آداب نقل آن است (الوجیز، ص ۱؛ مقباس، ج ۱، ص ۴۰-۴۳ و...) از شاخه‌های مهم و کارآمد حدیث شناسی است. کهنترین اثر درباره درایة الحدیث، کتاب المحدث الفاصل بین الراوی و الراعی، نگاشته ابو محمد راهمزمی است و پس از آن، اثر گرانقدر محمد بن عبدالله حاکم نیشابوری با عنوان «معرفة علوم الحدیث». (برای آگاهی از سیر تاریخی نگاشته‌های این موضوع و آشنایی با برخی از آثار در این باره، ر. ک: حوزه، شماره ۱۴، ص ۶۳-۶۶، مقاله نگاهی به منابع حدیث شناسی.) عالمان و محدثان در قرنهای بعد آثار بلند قابل توجهی در این زمینه نگاشته‌اند که اکنون یکی از مهمترین و مفصلترین آنها را پیش رو داریم که به خامه رجالی بزرگ و فقیه سختکوش، مرحوم علامه حاج شیخ عبدالله مامقانی است. مؤلف بزرگوار، کتاب را در یک مقدمه، هشت فصل و یک خاتمه سامان داده است: در مقدمه به تعریف علم درایه پرداخته و پس از آن در فصل اوک از اصطلاحات آن سخن گفته است. در فصل دوم از «خبر» و اقسام آن و در فصل سوم از خبر متواتر و آحاد سخن رفته است. فصل چهارم عهده دار بحث درباره خبر، به لحاظ چگونگی روایان آن است و فصل پنجم، مصطلحات عالمان حدیث آمده است؛ افزون بر آنچه در فصل اوک بدان پرداخته شده است. در فصل ششم - که جلد دوم را فراگرفته است - از شرایط پذیرش و عدم پذیرش خبر سخن رفته و در ضمن آن به مباحثی مانند: ضبط در راوی و چگونگی آن، عدالت، جرح و تعدیل و مسائل مربوط به آن، الفاظ مدح و ذم و... همالمانه و پژوهشگرانه رسیدگی شده است. در فصل هفتم، جایگاه والای حدیث تبیین شده و از چگونگی شراکتی و آداب نقل آن سخن رفته است. در این بحث به «اجازه»، «مقاله»، «کتابت» و «وجاده»، با استواری تمام پرداخته شده است. در فصل هشتم، اسما و رجال و ملقبیات آنان بحث شده و در ضمن آن، صحابی، تابعی و اصطلاحاتی دیگر مانند موالی، مخضرم و... تبیین شده است. و بالأخره در خاتمه کتاب از شرح حال درایه نویسان و آثار آنان به اجمال سخن گفته شده است.

کتاب حاضر پیش از این دوبار به چاپ رسیده بود: (۱) به سال ۱۳۴۵ در چاپخانه رضوی و به خط میرزا احمد زنجانی در ۲۲۵ ص به همراه مخزن المعانی فی ترجمه المحقق المامقانی. (۲) در پایان جلد سوم تنقیح المقال فی علم الرجال که نسبت به چاپ اوک، افزونیهایی دارد. محقق کتاب، بر اساس چاپ دوم

و با توجه به چاپ اوک، کتاب را تصحیح کرده است و افزون بر آن، مصادر و اقوال را نشان داده و به مصادر بسیاری مراجعه کرده است. همچنین برخی از اختلافات عالمان حدیث را در مباحث متن آورده و به نقدهای مؤلفان پس از مرحوم مامقانی اشاره کرده و آنچه را به صواب دیده، آورده است. کتاب مستدرکی خواهد داشت در ۴ جلد که سه جلد آن توضیح و تبیین مطالب کتاب است با تکیه بر مصادر مهم و اساسی فریقین. در این استدارکها ۴۹۵ فایده درایی به تفصیل عرضه شده است. جلد چهارم استدارک که جلد هشتم این مجموعه را تشکیل می‌دهد با عنوان «نتایج مقباس الهدایه» عصاره و چکیده مباحث تفصیلی یافته در مجلدات پیشین است. در مثل اگر در متن کتاب و استدارکها صفحات مفصلی درباره اصطلاح «صحیح» بحث شده است، نتیجه آن در اینجا آمده است. در حقیقت جلد هشتم کلید واژه و فهرست کوتاه شده اصطلاحات و مطالب کتاب است با ارجاع به متن آن.

یادنامه استاد محمدتقی شریعتی

به کوشش جعفر پژوم. (قم، نشر خرم، ۱۳۷۰).
۵۶۴ ص، وزیری.

استاد محمدتقی شریعتی، مدافع خستگی ناپذیر اسلام و مفسر گرانقدر قرآن، در ۳۱ فروردین ۱۳۶۶ زندگی را بدرود گفت. شاگردان و ارادتمندان آن بزرگوار، یکی از شماره‌های مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد را به عنوان یادنامه وی منتشر کردند و زحمات آن بزرگمرد را پاس داشتند. اکنون یادنامه ای در چهارمین سال درگذشت آن معلم و مفسر گرانقدر منتشر می‌شود که باید از گردآورنده و ناشر آن به پاس این خدمت فرهنگی سپاسمند بود که این اثر سودمند را در شناخت شخصیت او عرضه کردند. شخصیتی که مقام معظم رهبری سالها پیش وی را بدین سان ستود:

این راد مرد دینی از پیروان و پایه گذاران اندیشه بازگشت به قرآن و نهج البلاغه و خود مفسر قرآن و مدرّس و شیفته نهج البلاغه بود. خدمت ارزنده او در تعلیم و تربیت اسلامی نسل جوان و مبارزه پیگیر و دشوار او با تفکرات الحادی، آن هم در هنگامی که روشهای مناسب برای این مقابله فکری سیاسی، کمتر شناخته شده و میدان در برابر تبلیغات گروههای الحادی وابسته، کاملاً گشوده بود، یکی از صفات درخشان زندگی اوست.

کتاب حاضر در سه بخش سامان یافته است: (۱) شرح

احوال و تفسیر و تحلیل آثار (۲) سه مقاله به یاد استاد (۳) نمونه ای از آثار استاد. در بخش اوک، زندگانی استاد با عنوان «چراغی که در کانون درخشید»، به تفصیل آمده و سپس در دیگر مقالات استادان و محققان، جایگاه استاد در تاریخ معاصر تبیین شده و ابعاد فکری آن بزرگوار ترسیم گشته و آثار و مآثر وی بررسی و تحلیل شده است. در این بخش، خاطراتی از یاران و همگامان استاد آمده است که خواندنی و توجه برانگیز است.

در بخش دوم، سه مقاله آمده است: نخست، مقاله بلند و گرانقدر استاد محمدرضا حکیمی با عنوان کلام جاودانه (در کتاب، به اشتباه جاودانه کلام آمده است). این مقاله به انگیزه تبیین عظمت کلام جاودانه علی به نگارش درآمده است. استاد با طرح بحث بسیار زیبایی با عنوان «انسان هادی» و «انسان هابط»، به بحث از کلام امام -ع- همت ورزیده اند، در یک مدخل و هشت شناخت. دومین مقاله این بخش، تحت عنوان صفات شیعه است و مقاله سوم، تحت عنوان نگاهی به خلافت و ولایت از دیدگاه قرآن و سنت که پس از گزارشی از دفاع مدافعان از حق خلافت و خلافت حق در درازنای تاریخ، به شناسایی کتاب استاد به عنوان نمونه والای این جریان پرداخته است.

بخش سوم، نمونه ای از آثار استاد شریعتی است: اوک، مقاله «ز نیرو برد مرد را راستی». دوم، ترجمه پاسخ مرحوم شلترت است به اعتراضات درباره تنوای رسمیت مذهب شیعه و صحت مراجعه به آن و سخنرانی مهدی موعود امم. بخش چهارم کتاب مشتمل بر نامه هاست و بخش پنجم، سروده ها. کتاب مزبور تنظیمی نیکو یافته و بحثها و مقالات آن سردمند است.

عشائر العراق

المحامي عباس العزاوي. (قم، منشورات الشريف الرضي، ۱۴۱۱). ج ۲۰، ۵۲۸+۲۷۱+۳۳۸+۳۲۷ ص، وزیری.

تاریخ عشایر کشورها، بخش مهمی از تاریخ آنها را شکل می دهد. در گذشته، بخش عظیمی از مردم پای در بیابان و کوله بر دوش در پهنشت زمین راه می رفتند و ایستایی و ثبات را بر نمی تابیدند. اینان دارای عادات، رسوم، فرهنگ و منش ویژه ای بوده اند. اکنون نیز نسلهایی از آنان بدون توجه به کششها و جذبه های آثار دلربای تمدن جدید، دل به کوه و

هامون سپرده اند و گویی گستره دشت و ژرفای دره ها را بر ساختمانها و خیابانهای شهرها ترجیح می دهند.

شناخت زندگی عشایر، شناخت گونه ای از زندگی انسان است؛ انسان همگام و همراه با طبیعت. کتاب حاضر تلاشی است در شناخت این بخش از کشور عراق با نگرشی تحلیلی و مستند و دقیق. عباس عزوای از نویسندگان و ادیبان بزرگ عراقی است که پیشتر از کتاب بزرگ و سودمند او (تاریخ العراق بین احتلالین) به اجمال سخن گفته ایم (ر.ک: آینه پژوهش، سال اول، شماره ۲، ص ۸۰). جلد اوک و دوم کتاب، گزارش فرهنگ، عادات و سیستم زندگی اجتماعی و سیاسی عشایر بادیه نشین است و جلد سوم و چهارم، عهده دار گزارش زندگانی آنانکه به روستاها و آبادیها و شاید شهرها دل سپرده اند.

مؤلف در هر بخش، به دقت منابع پژوهش خود را معرفی و ارزیابی می کند و آنگاه با بحث از پیشینه عشایر، چگونگی زندگی و آداب آنان را گزارش می کند. او در ضمن معرفی عشایر، به حوادث تاریخ نیز می پردازد و با مباحث جغرافیایی و شناسایی جایها و آبادیها و سرزمینها، به سودمندی بحث می افزاید. اطلاعات گسترده عزوای از تاریخ و تسلط او به زبانهای مختلف - از جمله ترکی و فارسی - این امکان را به او داده است که در مستند سازی محتوای کتابش توفیقی شایسته یابد. او جای جای به اشتباهات مورخان اشاره می کند و خلط و آشفتگیهای آثار مؤلفان را بر می شمارد. آغاز جلد اوک، مشتمل بر بحث سودمندی است؛ تکیه بر منابع بسیار کهن از عشایر عراق قبل از اسلام، آنگاه ورود اسلام به میان عشایر و مسائل دیگر.

به هر حال، این مجموعه را باید تاریخ سیاسی - اجتماعی و فرهنگی بخشی از عراق دانست که جستجوگران آگاهی در این زمینه را فراوان بهره خواهد رساند.

